

ЧОНУН АЛГАП, АЯН ТУТКАН КИЖИ

Республиканын хөгжүм-шия театрынын хоочун артисти, Тыва АССР-нин алдарлыг артисти М. А. Рамазанова бөгүн 50 талдаан. Оюң үчүн азыг чыдары тыва театр-беле хол-башкан. Бө үенин ишинде ол аны-бүрү шижилерге, орус, тыва дыктарга 100 ажыг ролдарын ойнаа. Марьям Алексеевнанын уран чүүлге баштайгы баамынар, бистиң театры-ыстын спешанынга өткөзгөн.

1940 чылда Тывага бээлүг профессионал театры тургу-азары-биле театр студиязын ачтыкан. Алда республиканын чүк-чүгүндөн көргүзүп уран чүүдүлгө салымныг өздөр, кыс-тарын өөредиле-биле өскөткөн. Хөгжүм-шия театрынын баш-тайгы салгаан ол. Өөредилгеге, чаа чүүдлерин билги ады-ынга чүткүлдүг, бээлүг уран чүүл деп чүл дээрини студия-зын кичээлдеринге шигээлини ал, кежээлерде аны-бүрү шижилерге ойнап турган, ыңчаарда-ла чонга «артист» деп хүн-дүккелди азыг турган чыдыларын аразында кара-хүрөн караатардыг, шимчентир, тыъаалар (бөрү ою магалда-биле «суг тыва» джиг) татар кыс Марьям Рамазанова база бар.

Кызылдыг №1 школазын дооскан, 13 харымында-ла төрө-өн чөрүн алган-бөргөн, анык ынакшылыг, чоргалдыг сеткилин илгертен шүүдүн солгунга парлаткан, орус, совет литературанын артисттери-биле шорү таныш Марьям (өскө өөртинге болаарга) чере аажок артисти шимчиниле-биле, өө-редилгеге кызымаа, башкынын, режиссерун айтып бер-ген чүүдлерин, пьеселерин дыка дүрөс билги алпары, ты-вызы-биле ыгалып турган. Режиссер Иван Яковлевич Не-полневич удуштулаагы-биле студиянын сургуулары Д. Фур-мановтун «Уймал», К. Сайоновтун «Орус кижилер» дээп шыккан совет драматургиянын дээр дээп чонгадырны ой-нап, баштайгы шыгышыкыны алган. Күөселикчилерин дуржулгазына, театрыни (студияны) байдалына, режиссер-нуң сеткилин тааржыр-шии адымында актрисун мерге-дилегин өөренип, оң чадгытарын ажыгып турар сургуу-ларга бээлүг школа болган. Совет эрге-чагырганын Ортад Азияга бактап тургустунган төгүп, кадыг-дошкун ангы демселни көргөскөн, интернационалды өзү сиңдиктен шыни ойнаары тыва артистерге солун болгаш өөредилгеге болган.

Анаа Марьям Зугираам ойнаан. Студияны ол кончуг аян дооскан болгаш Москвада куру-енини А. В. Луначарский атыг театр институтунче көрөр дугайында сумени башкыларында, режиссерлардан алган. Институтка СССР-нин уаустун артисти М. М. Тархановтун удуштулаагы-биле өөредилге шижилерине кижиги, реалист совет театр школазынын сайгачык артисттери-биле та-нышкан.

Талантыгы артист, режиссер, педагог Ольга Ивановна Пыжованын чымчак чагай кижини сеткини, азылга негед-делки, уран чүүдүлүг тергини билери — бо бугу оң өөрен-чилеринге дамчан. Ындыг мөст-шырары ол чыдын до-дукчуларынын тергини студентил Марьям Рамазанова бо-дунга сиңирип алган. Ол оң ажылынын-даа азын, хөнүг-болган.

Ол театр спешаныга 100 ажыг ролдарын ойнаан. М. Рамазанова А. Салысскийниң «Мариямда» Гурья-новна, азы А. Макаенковтун «Шиткелде» — Полина ы-нак, чагай сеткилдиг, амыралга быгыг түрүпчүгү хөрө-жеңерини билгеш чамдык шижилерге сыйлаанш, докта-мал эвес аажы-чаныг кижилерин-даа ролдарын тергини эки күөсүли шылаар, шырак бөө артист болур.

Рыб бүрүзүгө Марьям Алексеевна бугу сеткилинде бе-леткени. Шиле болаушкунуң уезин, оң озагай чүү-дерин, национал аажы-чанын ол боавынан, ук шыни амгы теле, амгы көрүчүгө бараалданып турарын ол утас. Ычанган оң ролдарындан артисти ук болаушкунга, кижилерге хамарылаагы (үенин беди негедилегинге дүү-шүр) илдеп, Фин драматург Хелла Вуолиокиниң «Юстина» деп шыни бистиң театрымыстын орус бөлуү тургускан. Ший көрүчүдөртүн сонургалын чаалап алган. Мыда М. Ра-мазанованын ойнап турары чере ойналг.

Бажар-оштуг, мөгчи, чашыачы, хөрөгитен эрге-чагыр-ганы камталган, хууда амыралга беян төлеп чок кижилер-ни ол өтүр көрүп чонгулааншан, капиталыг бээ-чүрүм-үн буурап-дүжерин билги, чокшулап орус чаныкты, а-жылчыларнын тура халымышканы манар орам. Байлак,

марын ортканы артист кончуг бээлүчүгү көргүскөн. Профессор деннели, актер дуржулгазын беди артисти күжеңижини-биле, бугу сеткини берип ойнаптары рол-дар ам-даа оон мурунда дээринге илетер апар.

М. Горькийниң «Васка Железнованын» өрус бөлүк ойнаар боор дээринге ол илетип, бодунун эң ынак мадырынын ролын бугу тала-биле өөренип, орус дыкче оңулуруткан «Хайран-ботка» киржиринге ол белектенин чоругунда адептиг чүве бол. Чогаалыкты ажил дээрге хой-хой чы-дыларын дуржуулган, а актерга психологтуг белектел, хөн-чүлге болбас депте?

Артист, лектор, шүүлүкчү, журналист, очулурукчү, театр-да хой-шиги аждыдарын ишекпейг киржичкени. Марья Алексеевнанын хой таланыг, солун амыралыг шүү-тү-зүн төөгүрү берге боор.

Театр уран чүүлүнү, Горькийни, Лермонтовтун дугай-ында оон лекциялары материалды ханы билери-биле черге-леткир актрисун дынакчы-биле харылаанын аждыгытар дугурун тыгыры-биле кижилерини сеткил-салгыжыга дээп турар. Ычанган оң лекциялары академиктиг кургаг эвес, а «шыктыг», дынакчыларга дээштиг, тотаргай.

Эткер үнүгү ырым ырап.

Чонун алгаш аян туттум.

Эртинезил ээгэстинмес.

Чоргаар байлак төрөөн Тывам — деп одуруттуг ыры билбес кижиге биече ховар. Оон сөзүн Марья Алексеевна бээлүг, а айд чараш алганы Р. Кендешин чонгааткан. А «Бурбужик иренин тоолтары»... Тыва фольклорун эки би-лдир автор кыска тоолдары билгешан. А муунакт В. Тока бо тоолдарын бирдээинге үндөзөп симфония чо-галлыг бижээ.

Марья Алексеевнанын хой таланыг аждыдарынын кезик-чанымын долчулай чугаалаарга мынап орам.

М. ДУЛУШ.

ЧУРУКТА: М. А. Рамазанова «Шиткел» деп шында По-линаның ролунда.

С. ФЕОКТИСТОВТUN ФОТОСУ.

СПОРТ МАСТЕРИ ШОЙДУК

— Тыва спорт мастерлеринге беа бир мөгө кемешке деп, өөрүчүгү мездоон Кы-зылда амыралыг спорт школазын директору, хөстүгү хурекке ССРЭ-нин спорт мастери Болат Монгушович Чокпек биеке дынагыт.

— Кымыл ол — деп, до-ран-ла, сонугарай бердин.

— Талантыгы анык мөгө Александр Шойдук-тур ийни. Ол Хабаровский күш-куль-тура институтунун бири ку-рузунун студентини кижиге түв. Бистинде кеэд, оң спортчу амыралы-биле та-ныжы болур силер — деп, ол чугаалады.

Бистер Александр Шойду-кине ужуражып, чугаалашты-дым. Анык спортчунун че-диншилерини солунун ном-тууларына допу таным-штыр деп шиттиригедим.

Александр Улуг-Хем райо-нуң Ары-Бажыга төрүткөн, Шаган-Арыга онгу класс дооскан. Кызылдыг уран чүүдү учышынын шы-ну курузунга чедир өөренип, ыдыктыг хөрө — шериг-аб-банын артисттери-биле 1969-түлда төрүккан.

— Каш чымдан бээр хур-ежиң эгезөөн силер? — деп со-куурга айтырдым.

— Үш чыл улай класси-ктин болгаш хөгжүм шижилер аргаларын, тактикаларын өө-ренип, оң маргыдаларына киркип кеэдм — деп, оон кыска харымы алдым.

Мындыг кыска хуусада канчыл бедиң мергежилди че-дин алган кижиге боор дээр-ин бисти кайгады берди.

Александр школага-даа, үтүлдиге-даа өөренип тура, хурешти сонугарга көрдөн өскө, алаа киркип, күжү менеп көрбөз. Ыңчаа-даа мөгө болаурун бугу шынар-лары алаа турган.

Шойдук шериг албанын-га бир чыл болуп төрдө, не-зелтен классың дүрөс ки-ржиң 48 килограмм денни-лг ийни тывылап баарга. Александрны кырер деп шиттириң үндүргөн.

— Кажан-даа хурешти көр-бөз, оң арганы билбес мөп — деп, чонтуу-биле шы-нын ол ийчаарда согозон.

— Ажыраас, өөредип алыр-бис — дээп, оору азырбаан. Оон эгезөөн, классиктиг хур-ештин чажытарын ол шык-кымы-биле өөренип кирип-кен. Анык дайыччыны хур-екке салымнын тренерлер доран өскөргөн, белектелди улам күшчөлдүргөн.

Шойдук 1970 чылдың июль-да бир-де дугаар Ожугу өссел филодуун маргыдалыга кир-кипкен. Анаа Хабаровский-ден, Магданган, Сахалинде, Совет Гаваидин, Камчатка-дан, Куриль ордулардан шы-рак мөгелер келген. Шой-дук бо хуреште ийни черин алган, ССРЭ-ниң Ченектиг Күптеринин классиктиг хур-екке бириги чери дээп мар-гыдалыга команданын флоттуг чымыды команданын со-ставына кирген. Маргыдала 1970 чылдың августта Рос-товта-Дон хоорайга эртек. Бие-тиң эжияс алаа бешки чер-ин эгезөөн, классиктиг хур-екке ССРЭ-ниң спорт мастер-ини кандидаттыг нормалыг күө-сөткөн. Оң соорулзе Александрны спорт ротазына кириген.

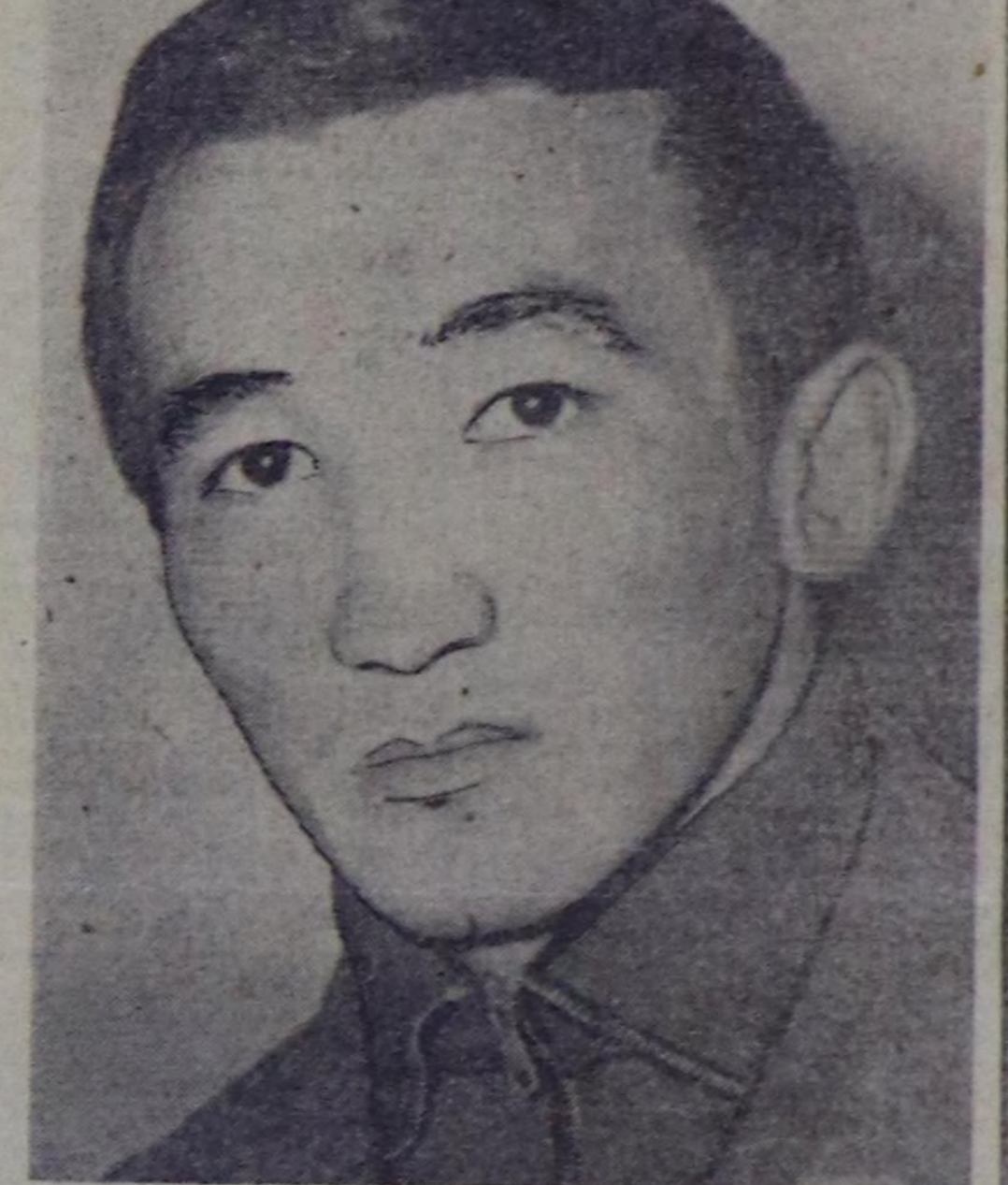
Ол хөгжүм хуреш секция-зынга киржиң күөселин иле-редирге тренерлер өөрүшкү-биле хүзөөн алган. Дуржул-ганы мастерлерин арга-сүме-нин хандыр өөренип кирип-кен. 1971 чылда Ожугу оке-ан филодуун хөгжүм хурешке бириги чери дээп маргыдала болган, Александр бодунун

дерзинге тылекчи болуп үнгөн, бири разрядтыг нор-малыг күөсөткөн. Ол оон флоттуг чымды командазын-нык кежигүнү боу берген. Ычанган хөгжүм хуреш Шой-дуктун ынак спорту боу бер-ген. Мергежилди бедиң хемчегелери могай чок ол эгез-дөөн, Ол багыт эвес түнпел-дерин болган. ССРЭ-ниң Че-енекте Күптеринин бириги че-ри дээп хөгжүм хуреш мар-гыдалыга 1971 чылдың мартта Бакуга болуп эртек. Бо уугу маргыдалыга Шойдук диким, кашпагай, алаангыр, чараш хурешкен, адыгы черин ал, ССРЭ-ниң спорт мастеринге кандидат нормалыг күөсөт-кен.

Баштайгы спортчу чедин-кештерге анык дайыгыч мөңөргөмөөн, харын оюу улам быжыг-лаар созулган болауун мурунуга салган. Оң кол кичээлге салыр чүүдү — спортчу мергежил-ди беддери. Ычанган бе-леткелди хун чурумун бээ-лар доктаамал чорудуп ту-рар.

Александр Шойдук бо чыл-дын майда шериг албанындал халамы бөөрге, талантыгы анык мөгө Хабаровскийни күш-культура институтунга өөренириң сумелөөн. Шити-түткү башкысы, ССРЭ-ниң хундуугу спорт мастери Дие-нтей Георгиевич Зопистиян удуштулаагы-биле Александр хөгжүм хурештин аргаларын улам хандыр өөренип, дур-жулгазын байдып эгезөөн.

Бо чылдың сентябрьда Да-гестан АССР-ниң найысылды Махачкалага хөгжүм хуреш талазы-биле РСФСР-ниң бириги чери дээп маргыдалыга Шой-дук Хабаровск крайның тө-лөткөн болуп киришкен. 48 ке-дешке Россия Федерацияны-н автономнуг республика-

ларын, крайларыны, об-ластарын шилдеп 19 ме-даль киришкен. Александр Шойдук бо уугу маргыдалыга бээлүг тура-соруктуг хуреш-кен, оң спортчу талантымы-нын чажымын илереттинген. Бодунун оялгарын ол арыг тыктып турган. Адак соводеле Оренбург областың төлөөн мастер Исмаков-биле хуреш-кен. Кай-даа спортчуларга-мергежилниң белин, күш-түп чымгаллар магадан. Дуржулгалы мөгө анык эр-ни чүлге чандык сан апшам, тынзын, Александр Шойдук ийниги черге үнүп, ССРЭ-ниң спорт мастерини атты бүү-редиг чедип алган. Оң спортчу белектениң түдө-ли ол болган. Анык мөгө мөңгүн медалды тымыскан.

Комсомолчу Александр Шойдук спортчу амыралы-че чаа-ла ханылан кирип орам. 22 харлыг амыл мөгө. Оон мурунда каш чылдың шудургу өөредилгесин, белекте-ли база маргыдалары бар. Алаа тура-соруктуг спортчу чединшилерин болуру чу-гаалом.

Х. ТААН-ООЛ.

ЧУРУКТА: А. Т. Шойдук.

АЙТЫРЫГ-ХАРЫЫ КЕЖЭЭЗИ

Комсомол райкомунун бириги секретари Б. Ламала чымгалынарга Тес-Хем райо-нуң спортчуларынын эртек болгаш бо чылдарда чединшилерин кысказы-биле тыныштырды. Чугаанын кол-ла көзөң амгы үдө чугула соруга — ТТО-нуң нор-маларын дужаарыга тураскап. Сама-галдай сурга спорт таманыга турсактан аитырыг-харым кежээни мынар эге-дөөн. Чараалды элөөн каш хонук бургу-гаар азы, айттырылгар чым харжактыг тургускан турган. Кирген айттырылгары үш бөлүккө чарып боур: делегейин бол-ган чүртүгү спортчу амыралында, ра-йонда күш-культура аждыгынын байдыл бала спорт херекселдери болгаш туду-лары.

Чайгы Олимпий өөннарын дугайында солун диньданыг партия райкомунун аждыкчызы Б. Шырап кылган. Райо-нуң шырак шыраачымы Ш. Кочета шыдыраа спортунун төөгүзүн, оң хөгжү-дөзиниң дугайында чугаалады. Тес-Хемниң хоочун мөгелериниң дугайында Ю. Балчар кырганырдан дынаан чугааларын сору-ткан.

Райүүссөм дарганын ораактызы Ч. Шулуу-Мадыр чамдык айттырылгарын харылаан.

Спорт алы район төвүндө чок, бо чорук спорт аждыг экижеринге шаптыктап турар. Оңу казан тулары сонугарга элөөн каш айттырылгар бар болган.

— Айттырыг шы-дыр. Шиттирээр өйү келгени бистер билр бис. Чондан депутаттарга чажыг кылдыр база кирип турган. Күүсөкти комитетке чугаалашам, үстүкү органдардан илетиң кылдып тур-ган. Ыңчаа-даа спорт алынын тудуун шыга кырдыг келген. Чүте дээ, Кузы-

тура, Советтер бажыларынның уугу туул-дары аны-бүрү чымдагылар-биле доку-за-бастан. Култура бажыларын тудуун 50 чыга утуштур дооар дээп ажалдан ту-рар болгай бис. Маңа комсомолчур, аны-актар шеф дуузын көргүрү жуурут. Эриг Култура бажынын спорт азыг кылдыр чак ала дугайында чугаалажыр апар — деп, эн Шулуу-Мадыр харылаан.

— Спорт херекселерин садыгдарын экижеринче уланган айттырыг бар-дыр. Бо талазы-биле комсомол райкомунун се-кретари өс дилеп турар-дыр — деп, дар-галакчы чарлаан.

— Чокта комсомол обкомунун III плену-мунга бугу-ле спорт херексели, хөвн Кызылда барын дынаатын. Ам чүдө рай-по дамчытыр? чагыларын кирип, сөөр-түп алыр артык. Тес-Хем райпоо ону кичээнгейге алыры чугула — деп, ол чугаалаан.

Бөлүк айттырылгарга районун спорт ко-митетинин даргазы Д. Мөңгө харылаан.

Спорт дарганын айттырылгар хой бол-ган. Ол колдунула-ла районо спорт ажы-гы экижеринче уланган. Чамдык айт-тырылгар бир-бир болуп көрөт, шүгүчү-дө-дө хөвираниг. Бандыг секциялар кы-жын аждыдары? Хөрөжеңер коман-далары бар бе? Көтөк чүге кызылаа? дээп өскө-дээ айттырылгар бар. Келр үдө планнар, канчар аждылар талазы-биле ол чоругдар хемчегелери күөжөниң кир-кичтери дынаан.

Районун спорт комитети төдөргөй тү-пелдери мөөн үндүрер, аждыды эки уду-тур ужурут.

А. ДЕМБЕЛЬ.

«Шынык» көрр.

СПОРТ

ШЫДРАА. Республиканын «Уролай» эки тура спорт институтунун шымдыраа тала-зы-биле чемпионга ат дээп районнар аразында хууда болгаш команда талазы-биле маргыдалыг бо хүнерде на-мысмаала эгезөөн. Команда-га ий эр, бир хөрөжөөн шы-дыраачылар турар ужурут. Ыңчаа-даа чамдык район-лардан командалар чеге ке-деш. Маргыдалда он-дун ил-лен кирип турар. Оларын ийни биригти «Ардак». Бо дээрте өвүрүнүгү тылаан Ор-нак Кызыл-оол база Тыды-дан Ооржак Селван. Ам дее-резиңде ийи салгы артык. Ийи бири разряды мурап турар.

Хоорай маргыдалыгын тоску, оңу салгылары болгаш сонугаргалык өөннарын садымыкыны эртек дынта-ыр хүнерде болуп эртен-дөөн. Оңу салгыда В. Ба-лаев — С. Мадыра, П. Бер-кович — В. Кудзулов утку-лаан. Өскө укуражымын-нар сонугаргалык.

Мурунку салгыларда чедир ойнатканмаал укуражык-тардан кимди-даа утурбола, ханыма-даа кылбаш маргы-далда мурап турар Юрий Ильяков Белек Ооржакта уту-ркан. И. Оуффривет уткаш, М. Кенин-Лонсаң-биле хай-ычманшан, Виктор Смир-нов болауун турукун элөөн бизиздеп алган. Биче-оол Ондар М. Кенин-Лонсаңни ут-каны, Б. Ооржак-биле хай-ычманшан.

Ычанган онгу салгы соон-да Ю. Бывок сес салгыг, бир сонугаргалыг оюнугу, В. Смирнов 1,5 салгыг, бир сонугаргалыг оюнугу салгалыг. Б. Ондар оюлган 1,5. В. Лу-ков тостай 1,5 салгырамыг бо-лур, өскелери мурап ту-рлар.

О. МАНЫДЫР.

СТОЛ ТЕННИЗИ. Хоорай-ның «Спартак» эки тура спорт институтунун бириги чери дээп стол тенниинин мар-гыдалыгын 10 команда, 40 хүрө спортчу киришкен.

Ийи хүр утчулуктан спорт-чу демселдин түдөлине №62 көкүп чорур мөхани-задаттанган колоннациг ко-манды бириги чери алган. «Спартак» эки тура спорт ин-ститутунун шилчиги кубогу, ымыл-биле шаптыктап. Уган чүүдү үчүн-биле шилчиги төлөлдү.

Н. КУВЕЗИН.

телевидение

ОКТАБРЕ 24-ТЕ

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемөлдөр. 19.20 — Документалдыг телефильм. 19.35 — «Школа, өг-бүле, хой-шиги». Дамчыдалга, 20.05 — Бистин ажалымы — Адыгей автономнуг областың «Орда» дег ыр таным ансамблиниң концерти. 22.35 — 23.00 — «Орус хөзөр». Фильм-концерт.

Релектор В. С. ШАРВАН.

КИНО

ОКТАБРЕ 24-ТЕ

«НАВИГАТОР»: «Кыз Жибек» (1-чи, 2-чи көөртөрү) 9.45, 12.30, 15.15, 18, 20.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Бир эвес сест эр болузда» 15, 16.45, 18.30, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хоорай ырымы» 15, «Ачалы» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ондар» 9, 10.50, 12.40, 14.40, «Республика прокурорунга позиция комиссарының илгитишкени» 16.40, 18.40, 20.40 шактарда.